

Olav Fagerliid:

Noen bemerkninger til Sæmund Fiskvik

Til tross for Sæmund Fiskviks entydige konklusjon at han finner min artikkel lite lærerik (se s.151), er han raus nok til å spandere en fem siders kritikk som røper at han rett og slett kunne henvist meg til 1938-utgaven av *SUKP(b)'s historie*. I stedet bruker han disse 5 sidene til å strø utover ulike innvendinger og isolerte momenter som for det første er omhyggelig atskilt fra den historiske sammenhengen, og dernest synes å opptre tilfeldig i forhold til min fremstilling av denne sammenhengen. Det blir da også umulig å dra en annen argumentasjonslinje ut av Fiskviks kritikk enn at han mellom alle artikkelens linjer prøver å lese ut en overbevist anti-leninist og derfor må bruke flere sider og tilsvarende anstrengelser for å avsløre meg som fordekt trotskist, "luxemburgist", anarkist, osv. Denne anstrengelsen fører da også til en helt ny utgave av min artikkel, en utgave som er desto mer velegnet for den stalinistiske kjøttstemplingsmaskinen. Men jeg ser ingen grunn til å diskutere videre på premissene for en slik sekterisk avgrensingsmanøver. Dette betyr ikke at min artikkel er hevet over enhver kritikk; den inneholder i alle fall minst en grunnleggende svakhet.

Artikkelens perspektiv er forsåvidt riktig når jeg forsøker å se utviklingen i Russland etter 1917, og eventuelle muligheter for en sosialistisk overgang, ut fra det russiske samfunnets overgangskarakter før 1917. Svakheten er at den bestemmelsen jeg skisserer, hverken er tilstrekkelig eller entydig nok; og dette gjelder først og fremst bestemmelsen av oppløsningstendensene i den *asiatiske* produksjonsformen i jordbruket og dets overgangskarakter. Riktignok karakteriserer jeg agrarreformen av 1861 som en formell oppfyllelse av bøndenes krav om "jord og frihet", og jeg nevner at denne jordreformen kastet

bøndene inn i et direkte avhengighetsforhold til den absolutistiske statsmakten, et avhengighetsforhold som hadde sterke føydale trekk (se min artikkel i *Vardøger* 5, s.20). Men det avgjørende er at dette spesielle, russiske føydalhylsteret ikke bare bremsset kapitalens opprinnelige akkumulasjon på landsbygda - det vil si utviklingen av kapitalistisk grunneiendom, kapitalistisk produksjon, utviklingen av lønnsarbeid og klassedifferensiering mellom bøndene -, dette hylsteret delvis sementerte de førkapitalistiske produksjonsforholdene på landsbygda. Den russiske levningen fra urkommunismen - landsbyfelleskapet eller *obscina*-systemet - ble etter jordreformen i 1861 "innkapslet" i den autarkiske statsmakten som nederste skatte-, forvaltnings- og politiorgan. Bøndene ble gjennom dette landsbyfelleskapet gjort *kollektivt* ansvarlige for de økonomiske forpliktelsene overfor staten, men dessuten innebar *obscina*-systemet fra gammelt av en periodisk omfordeling av jorden. Hvert 12. eller 18. år måtte en bonde som hadde dyrket et godt jordstykke, ta til takke med jord av dårligere kvalitet. Forøvrig ble de tildelte jordstykkenes størrelse bestemt ut fra bondefamiliens størrelse. Dette bidro selvsagt til å øke befolkningspresset på den jorda som mir-felleskapet hadde til disposisjon, noe som i sin tur økte tendensen til omfordeling av jord. Denne omfordelingen ikke bare hindret utviklingen av kapitalistisk grunneiendom på landsbygda; de første tiårene etter jordbruksreformen forsterket den endog nivelleringen blant bøndene.

Resultatene av Stolypins jordbruksreform som direkte rettet seg mot *obscina*-systemet og forsøkte å understøtte de privatøkonomiske tendensene blant bøndene, antyder styrken i oppløsnings-tendensen i det russiske åkerfelleskapet. Mellom 1907 og 1915 ble ca. 1/5 av brukene, henholdsvis ca. 1/6 av bøndenes disponible areal skilt ut av åkerfelleskapet. Denne utviklingen fant sted hovedsakelig i regioner som hadde tilknytning til markedene, mens åkerfelleskapet forble intakt i de markeds-"fjerne" områdene. De aller fleste av dem som forlot *obscina*-systemet, var fattigbønder som solgte sine jordlapper og enten reiste til byene eller slo seg ned som kolonister i Sibir. Resten var kulakker, men disse ble også i et stort antall værende igjen innenfor fellesskapet. Middelbøndene som befant seg i begynnelsen av differensieringsprosessen, holdt derimot fast ved *obscina*-systemet. Selv om Stolypins jordreform var en av forutsetningene for en opprinnelig kapitalistisk akkumulasjon i jordbruket, så var tiden fram til første verdenskrig for kort og industrialiseringstempoet for langsomt til at åkerfelleskapets dominerende innflytelse ble opphevet og til at ekspropriasjonen av fattig- og mellombønder som viktigste momentet i denne akkumulasjonsprosessen, kunne utvikle seg fullt ut. Rystelsene under første verdenskrig bremsset ikke bare en videre kapi-

talistisk utvikling, den skrudde delvis resultatene av Stolypin jordbrukspolitik tilbake. Dette var konsekvensen av at selv den delen av det russiske jordbruket som tidligere var knyttet til markedet, nå i stor grad ble isolert fra varesirkulasjonen. Det fant derfor sted en tilbakevending til naturalhusholdet, og parallelt med dette en restaurering av *obscina*-systemet i form av jordomfordeling. Bonderevolusjonen i 1917 feiet vekk de siste føydale skrankene på landsbygda samtidig med ekspropriasjonen av godseiendommene. Det er karakteristisk for åkerfelleskapets fortsatte styrke at jordomfordelingen som følge av revolusjonen i første omgang førte til en almen nivellering av bøndene og dessuten til en tilbakevending til naturalhushold. Denne konstateringen er likevel langt fra tilstrekkelig til å avgjøre under hvilke betingelser dette åkerfelleskapet fortsatt var det russiske folkets enestående, historiske sjanse i overgangen til sosialismen. (Jfr. Marx: Brief an die Redaktion der "Otecestvennye Sapiski", MEW, bd.19, s.107. Marx/Engels: Vorrede zur Zweiten russischen Ausgabe des "Manifests der Kommunistischen Partei", *ibid.* s.295 og Marx: Entwürfe einer Antwort auf den Brief von V. I. Sassulitsch, *ibid.* s.384. For ytterligere kilder til skissen ovenfor, se B. Brutzkus: *Agrarentwicklung und Agrarrevolution in Russland*, Berlin 1925, P. J. Ljashchenko: *History of the National Economy of Russia to the 1917 Revolution*, New York 1949 og J. Nötzold: *Wirtschaftspolitische Alternativen der Entwicklung Russlands in der Ära Witt und Stolypin*, Berlin 1966.)

Ut fra den korte skissen ovenfor skulle det være åpenbart at jeg i min artikkel på langt nær bestemmer det *spesifikke* i det russiske jordbrukets overgangskarakter - det vil si at det her i utviklingen av kapitalistiske produksjonsforhold ikke først og fremst er spørsmål om forvandlingen av én form for privateiendom til en annen form (som f.eks. i England), men forvandling av felleseiendom til privateiendom. Nettopp denne overgangskaracteren er det viktig å bestemme for overhodet å kunne analysere "støt"-retningen og de ulike tendensene i bonderevolusjonen, og dessuten for å kunne avdekke grunnlaget, betingelsene, eventuelt begrensningene for en allianse mellom flertallet av de russiske bøndene og proletariatet i byene. Ut fra det jeg nå har anført, skulle det også være åpenbart at problemet er noe langt mer enn å proklamere slik Fiskvik gjør "at bondemassen objektivt (!) delte seg i tre (fattigbønder, mellomstore bønder og kulaker) ..." (s. 146). Utover dette *abstrakte* skjemmet antyder Fiskvik lite om hva denne objektiviteten består i - langt mindre om hva, eventuelt hvilke *produksjonsforhold* som betinger den. Når Fiskvik bruker dette universalskjemaet i sitt forsøk på å begrunne bolsjevikenes (aktive?) (masse?-) støtte blant bøndene, og særlig blant landarbeiderne, *synes*

han å forutsette en utviklet kapitalistisk grunneiendom og bønder tilknyttet varesirkulasjonen som enkle vareprodusenter. Men hva dette har å gjøre med de spesifikke produksjonsforholdene i det russiske jordbruket før og like etter oktoberrevolusjonen, forblir en hemmelighet. Dermed får hans bestemmelse av bolsjevikenes støtte i bøndene en så abstrakt, spøkelsesaktig og fremforalt *ubestemt* karakter at man kan legge i det hva man vil eller ikke vil. Dette substansløse støtte-"begrepet" er desto mer velegnet i et larmende felttog mot min artikkel som angivelig har oversett denne "støtten" i bondemassen. Men for det første forsøker jeg å antyde grunnlaget for den politiske alliansen mellom bolsjevikene og de venstre-sosialrevolusjonære som i 1917 bygget på bøndenes krav om ekspropriasjon av godseierne og makten til rådene (se *Vardøger* 5, s.47). Dernest presiserer jeg at bolsjevikene ble båret til makten av den revolusjonære stormfloden på landsbygda, og at de beholdt makten under borgerkrigen takket være bøndenes innsats (se *Vardøger* 5, s.49). Men samtidig prøver jeg å avdekke grunnlaget for og begrensningene i denne støtten - det vil her i realiteten si: grunnlaget for og de *allmenne* skrankene for alliansen mellom bøndene og arbeiderne. Men denne typen problemstilling synes å være fullstendig ukjent for Fiskvik - noe man også kan forsikre seg om ved å lese fra side 137 til og med side 151 i hans artikkel. For Fiskvik synes alt å kunne reduseres til bolsjevikenes gode, eventuelt dårlige politikk, og fremforalt deres gode hensikter. Den slags form for problemstilling gir selvsagt store muligheter for moralisering og etterpåklokskap. Men at man også lærer noe av den slags tankeøvelser, tviler jeg på; derimot tviler jeg ikke på at den russiske veien til sosialismen var brolagt med gode hensikter (se forøvrig Lenins kritikk av narodnikene, sitert i *Vardøger* 5, s.28).

Ut fra det jeg tidligere har sagt om den grunnleggende svakheten i min artikkel, er det også åpenbart at jeg ikke kan behandle skikkelig den russiske marxistiske teorien som ble utviklet før 1917. Dette gjelder først og fremst den skissemessige behandlingen av Trotskis og Lenins teorier om den russiske revolusjonen (se særlig *Vardøger* 5, s.39-43). Siden disse teoriene betraktes ut fra et delvis abstrakt skjema om "den permanente revolusjonen" og ikke settes i relasjon til det russiske samfunnets spesifikke overgangskarakter - særlig på landsbygda - får denne behandlingen en nærmest ideologi-kritisk karakter. Men det synes ikke å være denne feilen som har vekket Fiskviks indignasjon (se s.151) og skolemesterlige overbærenhet: Min feil består visstnok i at jeg har snudd Lenins betraktninger før 1917 om den russiske revolusjonens utvikling på hodet. Det noe fordekke målet for Fiskviks felttog synes å være at jeg tilkjenner Trotski en annen historisk rolle enn som den russis-

ke revolusjonens svartepetter - den eneste rollen stalinistene har forbeholdt ham. Det kommer da heller ikke som noen stor overraskelse at Fiskvik i neste omgang antyder at jeg skal ha ervervet meg den omvendte Lenin gjennom Trotskis skrifter. Tar vi Fiskvik på ordet, synes det som om han hevder at Lenin allerede i 1905 utviklet teoretisk muligheten for en overgang til sosialismen i Russland *uavhengig* av en proletarisk maktovertakelse i de fremskredne kapitalistiske landene i Europa. Fiskvik henviser meg til Lenins "To slags taktikker for det russiske sosialdemokratiet". Men jeg er fortsatt like klok; derimot vet jeg at Lenin i det korte manuskriptet: "Stadiene, tendensene og utsiktene for revolusjonen" skriver følgende om kampen for en "sosialistisk revolusjon" i Russland:

"Denne kampen vil være nærmest håpløs for det russiske proletariatet alene; og dersom ikke *det europeiske sosialistiske proletariatet* støtter det russiske proletariatet, så vil dets nederlag være like uunngåelig som nederlaget til det tyske revolusjonære partiet i 1849-50 eller det franske proletariatet i 1871.

På dette stadiet vil nemlig det liberale borgerskapet og de velstående bøndene (pluss delvis de mellomstore bøndene) organisere en kontrarevolusjon. Det russiske proletariatet *pluss* det europeiske proletariatet organiserer revolusjonen.

Under slike betingelser kan det russiske proletariatet vinne en seier nummer to. Saken er ikke lenger håpløs. Den andre seieren vil være den *sosialistiske revolusjonen i Europa*.

De europeiske arbeiderne vil vise oss 'hvordan det skal gjøres', og da skal vi sammen med dem gjennomføre den sosialistiske revolusjonen." (*Collected Works*, vol.10, s.92, Moskva 1965. Alle uthevingene er Lenins egne. Ifølge utgiverne er manuskriptet skrevet rundt årsskiftet 1905-06, altså noen måneder *etter* at han skrev "To slags taktikker.

Det forbauser meg ikke så rent lite at jeg i analysen av fortroppen ifølge Fiskvik *utelukkende* begrenser meg til fortroppen *taktikk* og ikke utviklingen av fortroppen som organisert element (se s.149f). På de plassene Fiskvik refererer til, er jeg ikke umiddelbart opptatt hverken av det ene eller det andre. Der forsøker jeg for det første å skissere utviklingen av den russiske arbeiderklassens politiske bevissthet - jeg er altså opptatt av at klassen subjektivt konstituerer seg som revolusjonær klasse. Denne utviklingen forsøker jeg å illustrere med eksempler fra den russiske arbeiderklassens kamp fra 1897-1905. Dette skulle forøvrig fremgå av kommentarene mine i *Vardøger* 5, s.27-28. Hvorfor det skulle vekke ubehag hos Fiskvik at jeg er

så opptatt av massenes "egen" kamp, får bli hans egen sak, men jeg kan ikke se at de eksemplene han selv kommer med for å rette opp min "ensidige beskrivelse", hverken beviser eller motbeviser det jeg ønsket å illustrere. Det jeg ønsket å presisere, var at den politiske bevisstgjøringsprosessen gjennom arbeiderklassens egen kamp er en *nødvendig* (om ikke tilstrekkelig) betingelse for at en enhetlig klassemessig og politisk organisering, "materialisert" i en fortropp, skal kunne utvikles. I den forstand er avantgarden et produkt av klassen (se min artikkel i *Vardøger* 5, s.35) og ikke av en sekterisk *selvutnevnel-*se som arbeiderklassens fortropp (se *Vardøger* 5, s.34). Dernest forsøker jeg å utvikle avantgarden som et nødvendig (men ikke tilstrekkelig), moment i arbeiderklassens og de undertrykte klassenes frigjøringskamp. Jeg forsøker med andre ord å avdekke begrensningene i massenes "spontane" kampform (*Vardøger* 5, s.30-34). Jeg er altså ikke opptatt av "å lansere" en teori om at bolsjevikene var avhengig av å bygge sin rekruttering på intelligensiaen (jfr. Fiskvik, s.149), men for det første av at fortroppens politikk må bygge på en vitenskapelig teori, og dernest at vitenskapen som vitenskap produseres og reproduseres innenfor en spesifikk samfunnsmessig arbeids- og klassesdeling.

Fiskvik hevder også at jeg skal ha tatt klar (??) avstand fra bolsjevikenes vedtak mot fraksjoner like etter den russiske borgerkrigen. Men hadde Fiskvik læst hva jeg skriver, så ville han oppdaget at jeg ikke gir meg til å moralisere over dette partivedtaket. Det jeg forsøker å påvise, er at dette vedtaket er et *konsekvent* uttrykk for en historisk utvikling (se *Vardøger* 5, s.56). Fiskvik vet like godt som jeg at bolsjevikene hadde gjennomlevd illegaliteten under tsarregimet, revolusjonen i 1917, pluss borgerkrigen uten et slikt fraksjonsforbud. Med mindre man oppfatter partiet og dets organisatoriske form som et naturprodukt, er det mer enn rimelig å søke en *historisk* forklaring på dette vedtaket. At denne problemstillingen likevel oppfattes som et klart moralsk angrep på fraksjonsforbudet i seg selv, tolker jeg dit hen at Fiskvik vil gi dette forbudet rang av et udiskutabelt *ahistorisk* prinsipp. Det forteller en god del om Fiskviks marxisme.

Det gjør også hans behandling av sovjetene. Ifølge Fiskvik skal jeg ha begått "den vanlige (!) feilen som ellers er særlig typisk for anarkister, nemlig å betrakte sovjetene som en magisk *fetisj*, som et mål i seg sjøl (!), ikke som det *redskap* det i virkeligheten var ment (??!) å skulle være (??!) for å oppnå forskjellige mål til forskjellige tidspunkt (styrte tsaren, gjennomføre sosialistisk revolusjon, bygge sosialismen)" (se s.148). Hva Fiskvik mener med fetisj, eventuelt fetisjisme, vet jeg fortsatt ikke; derimot har han i en moraliserende skolemestertone og i løpet av noen få setninger levert et parade-

eksempel på tingliggjort, fetisjert, instrumentell logikk. Her reproduseres den borgerlige tenkeformens mål-middel-logikk i sin reneste og mest snusfornuftige form. For hvilket fortrinnslig *redskap* har ikke Fiskvik oppdaget i sovjetene: Deres "samfunnsmessige makt" er endog større enn pengenes; for ikke bare kan de oppløse føydalismen, og forsåvidt legge grunnlaget for kapitalismen; sovjetene kan til og med gjennomføre, *som redskap* den sosialistiske revolusjonen og bygge sosialismen. Sjelden opplever man form og innhold i de undertrykte klassenes frigjøringskamp så omhyggelig atskilt i en angivelig marxistisk kritikk. At min behandling av rådsbevegelsen ganske enkelt skal kunne oppsummeres som at rådsbevegelsen "vokste fram spontant og mot (?) bolsjevikenes vilje for så til slutt å bli knust av de samme ..." (se s.149), kan jeg ikke engang ta alvorlig. Fiskviks fetisjerte tenkemåte manifesterer seg også der hvor han til legger meg en spesiell ømfindtlighet for et hemmelig politi, eventuelt for en regulær hær. Hadde Fiskvik lest sammenhengende ville han ha oppdaget at det ikke gjelder det hemmelige politiet eller den regulære hær som et eget *selvstendiggjort middel* for å oppnå det ene eller det andre. Det det er snakk om, er en statsmakt som *tendensielt* reproduserer seg selvstendiggjort overfor massene - spørsmålet er altså om statsmakten antar borgerlig karakter. Forøvrig vil jeg gjøre oppmerksom på at avsnittet "sluttbemerkninger" (s.56-58) var ment som en overgang til de følgende artiklene, særlig de to nærmest etterfølgende. Hva jeg antyder i dette avsnittet, må derfor ikke bare oppfattes som en konklusjon på min egen artikkel, men også som en innledning til en mer utførlig behandling i de etterfølgende bidragene.

Fiskviks artikkel røper at han i alle fall har lest en bestemt utgave av *SUKP's historie*; at han også har lest min artikkel i *sammenheng*, har jeg vanskeligere for å se. Han har kanskje ikke funnet det bryet verdt, siden han med sitt vitenskapelige falkeblikk har oppdaget det ensidige kildematerialet, artikkelforfatterens forutinntatthet og den derav uvitenskapelige behandlingen av stoffet. Men *grunnlaget* for Fiskviks bedømmelse av kildematerialets ensidighet, min forutinntatthet, ja grunnlaget for hele kritikken, forblir sfinxens hemmelighet. Han gir dermed et skinn av å representere objektiviteten selv - det mystiske, allsidige allvitende. Vi har altså å gjøre med en representant for vitenskapen overhodet - så å si den marxist-leninistiske normalforstand. Denne karakteristiske *formen* for kritikk kjenner vi så altfor godt igjen fra de borgerlige ideologiprodusentenes virksomhet. I sin suverene objektivisme, hevet over alle motsigelser, tar denne normalforstanden ganske enkelt for gitt at den vil bli trodd.